

FINANSIRANJE POLJOPRIVREDE U REPUBLICI SRBIJI: ISKUSTVA I MOGUĆNOSTI

Radović Gordana¹

Sažetak: Poljoprivredi je zbog specifičnosti proizvodnog ciklusa, sporog obrta kapitala, niske profitabilnosti proizvodnje, odnosno nepostojanja sopstvenih izvora finansiranja, neophodna stalna finansijska i kreditna podrška. Finansiranje je najznačajniji i najstroženiji problem domaće poljoprivrede. Cilj rada je da predstavi dosadašnje, aktuelne i predloži potencijalne načine finansiranja poljoprivrede, multifunkcionalne poljoprivrede i ruralnog razvoja u Republici Srbiji. Imajući u vidu proizvodne resurse, značaj poljoprivrede za nacionalnu privredu i zaposlenost stanovništva, autorka je stava da finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji, na sadašnjem nivou njene (ne)razvijenosti, treba da bude realizovano uz podršku države. U tom cilju predlaže osnivanje specijalizovane poljoprivredne banke. Potencijalni načini finansiranja su, pored pretpriступnih fondova Evropske unije, i hartije od vrednosti i finansijski derivati. Ovi finansijski instrumenti omogućili bi povoljnije uslove kreditiranja, pravedniju podelu rizika poljoprivredne proizvodnje, stabilnost i predvidljivost cena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, kao i razvijanje tržišnih uslova poslovanja u domaćoj poljoprivredi. U radu se koriste analitičko-empirijske metode, kao i komparativni metod istraživanja.

Ključne reči: finansiranje / kreditiranje / poljoprivreda / multifunkcionalna poljoprivreda / ruralni razvoj / Republika Srbija.

¹ „Dnevnik-Poljoprivrednik“ AD, Bulevar oslobođenja br. 81, Novi Sad,
e-mail: gordana.radovic09@gmail.com

UVODNA RAZMATRANJA

Poljoprivreda je veoma značajna privredna delatnost u Republici Srbiji koja ima ekonomski, socijalni, ali i politički značaj. Bilo da se posmatra u užem smislu, kao primarna poljoprivredna proizvodnja, ili u širem smislu, kao multifunkcionalna poljoprivreda, poljoprivreda je „privilegovana“, odnosno ima finansijsku podršku i u tržišno razvijenim ekonomijama. Primer za to su mere Zajedničke agrarne politike (*CAP*) Evropske unije, koje se pretežno zasnivaju na podsticajnim (bespovratnim) sredstvima, kao i način finansiranja poljoprivrede u Sjedinjenim Američkim Državama koji se bazira na povoljnim farmerskim kreditima.

Prema kategorizaciji Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (*OECD*) u Republici Srbiji se ruralnim područjem smatra 85% teritorije, na kojoj živi 55% od ukupnog broja stanovnika. Na osnovu rezultata Popisa poljoprivrede iz 2012. godine (Republički zavod za statistiku, 2013, Sveska I, str. 13) u Srbiji ima 631.552 poljoprivrednih gazdinstava koja obrađuju ukupno 3.437.423 hektara poljoprivrednog zemljišta. U strukturi gazdinstava preovlađuju porodična poljoprivredna gazdinstva, koja čine 99,5%, a kod svega 0,5% gazdinstava vlasnici su pravna lica i preduzetnici. Osim primarnom poljoprivrednom proizvodnjom, drugim profitabilnim aktivnostima bavi se 78.301, odnosno svega 12% gazdinstava. Prosečna veličina korišćenog poljoprivrednog zemljišta po gazdinstvu je 5,4 hektara, a prosečna starost nosilaca porodičnih poljoprivrednih gazdinstava je 59 godina. Na osnovu navedenih podataka možemo da zaključimo da je primarna poljoprivredna proizvodnja, odnosno poljoprivreda u užem smislu i dalje ključna delatnost domaćih poljoprivrednih proizvođača. Mikro-agrobiznis sektor je nedovoljno razvijen, kao i multifunkcionalna poljoprivreda. U strukturi poljoprivrednih gazdinstava preovlađuju porodična, koja karakteriše nepovoljna starosna struktura.

Poljoprivreda, pre svega, primarna poljoprivredna proizvodnja, ima biološke specifičnosti, zbog čega je kompleksnija i zahtevnija sa aspekta finansiranja, u odnosu na druge privredne delatnosti. Najznačajnije specifičnosti su: sezonski i organski karakter, kao i visoki rizici proizvodnog ciklusa. Takođe, to su i spor obrt kapitala, nemogućnost specijalizacije proizvodnje i nizak stepen iskorišćenosti kapaciteta. Navedene specifičnosti uslovljavaju da u poljoprivredi postoji potreba da se u kratkom roku angažuju značajna finansijska sredstva, koja u procesu proizvodnje ostaju dugo vezana, a pri čemu je prisutna i nepodudarnost vremena ulaganja i valorizacije proizvodnje. Usled ovih specifičnosti, kao i niske profitabilnosti poljoprivrede u Republici Srbiji, neophodni su eksterni izvori finansiranja.

Sa aspekta finansiranja najznačajnije društveno-ekonomske specifičnosti poljoprivrede u Republici Srbiji su: (a) svojinski odnosi; (b) mala veličina poseda; (c) nekonkurentnost poljoprivredne proizvodnje; (d) nepostojanje svesti o potrebi udruživanja poljoprivrednih proizvođača; (e) nepovoljni demografski faktori; (f) nerazvijenost i neuređenost tržišta poljoprivrednih proizvoda; (g) neodgovarajuća uloga države i (h) nestabilnost agrarne politike.

U Republici Srbiji, u strukturi vlasništva, privatna svojina čini preko 80% od ukupne površine poljoprivrednog zemljišta. Prosečna veličina poljoprivrednog poseda u Evropskoj uniji je oko 20 hektara, a kod nas prevladavaju poluodrživa gazdinstva, odnosno 47% gazdinstava koristi do dva hektara poljoprivrednog zemljišta. Mala veličina poseda onemogućava razvoj konkurentne proizvodnje i smanjenje troškova poslovanja, što zahteva i veće izvore finansiranja. Takođe, domaću poljoprivrednu proizvodnju karakteriše niska produktivnost, a time i cenovna nekonkurentnost. Reč je o ekstenzivnoj i biljnoj i stočarskoj proizvodnji. Primera radi, u Evropskoj uniji je prosek 0,98 uslovnih grla po hektaru, dok je kod nas proizvodnja ekstenzivna i prosek je svega 0,30 uslovnih grla po hektaru. Ne konkurentnost poljoprivredne proizvodnje ima za posledicu manje poslovne prihode, te neophodnost angažovanja pozajmljenog kapitala i za održavanje proste reprodukcije (tekuće proizvodnje). Značajna karakteristika domaće poljoprivrede je i nedovoljna organizovanost poljoprivrednih proizvođača u formi udruženja, zadruga ili klastera. Razvojem udruživanja omogućila bi se manja ulaganja po osnovu finansiranja kupovine poljoprivredne mehanizacije i opreme, koja bi mogla da se zajednički koristi. Takođe, udruženi proizvođači bi mogli da ostvare bolje uslove prilikom kupovine repromaterijala, prodaje poljoprivrednih proizvoda, ali i da ostvare povoljnije uslove kreditiranja, što sve ima direktne posledice i na obim potrebnih izvora finansiranja.

Poslednjih godina prisutno je i naglo smanjenje broja stanovnika u ruralnim, a povećanje u urbanim područjima. Prema podacima Zavoda za proučavanje sela, a na osnovu popisa stanovništva iz 2011. godine, u Republici Srbiji je u izumiranju 1.200 sela. Razlog „iseljavanja“ stanovništva je nerazvijenost ruralnih područja, te nedostatak radnih mesta, a što bi moglo da se reši adekvatnim finansiranjem razvoja multifunkcionalne poljoprivrede. Multifunkcionalna poljoprivreda, pored primarne poljoprivredne proizvodnje, obuhvata i sve delatnosti koje se naslanjaju na nju (prehrambena industrija, trgovina, zanatstvo, turizam i sl.). Rešavanjem problema finansiranja multifunkcionalne poljoprivrede stvorile bi se razvojne mogućnosti, povećala zaposlenost, te zaustavile migracije iz ruralnih u urbana područja. Razvojem ruralnog turizma, kao najznačajnijeg segmenta multifunkcionalne po-

ljoprivrede, omogućio bi se ruralni razvoj, a time i smanjenje razlika u privrednoj razvijenosti između urbanih i ruralnih područja.

Nerazvijenost i neuređenost tržišta poljoprivrednih proizvoda u Republici Srbiji ogleda se u: (a) monopolizovanosti tražnje – tržištem dominira nekoliko prerađivača (oligopola) koji se dogovaraju po pitanju otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda; (b) atomiziranost ponude – veliki broj sitnih poljoprivrednih proizvođača na strani ponude; (c) nestabilnost cena poljoprivrednih proizvoda. Neuređenost tržišta poljoprivrednih proizvoda uzrokuje niže prihode koje na njemu ostvaruju sitni i prosečni poljoprivredni proizvođači, a time i veću potrebu za eksternim (tuđim) izvorima finansiranja. Takođe, država je kod nas izgubila ulogu glavnog arbitra na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, iako većina poljoprivrednih subjekata i dalje priželjkuje njenu dominantnu ulogu. Država ima neadekvatnu ulogu i u pogledu niskog procentualnog izdvajanja iz „državne kase“ za agrarni budžet. Nepovoljan uticaj na ekonomski položaj i finansiranje domaće poljoprivrede imala je i agrarna politika, koja je u dosadašnjem tranzicionom periodu bila nekonzistentna, odnosno bez potrebnog kontinuiteta i predvidljivosti. U periodu pre tranzicije i u prvim godinama tranzicionog perioda ona je bila izrazito protekcionistička. Početkom XXI veka, preciznije 2003. godine, agrarna politika je „iz protekcionističke prešla je u liberalnu i to prilično naglo, što je ostavilo nesagledive negativne posledice na poljoprivredu koje su se pre svega reflektovale kroz nerešen problem finansiranja ove privredne delatnosti“ (Pejanović, Radović, 2011, str. 37).

Domaća poljoprivreda je u predtranzicionom periodu bila „žrtva makaza cena“, odnosno dispariteta cena poljoprivredno-prehrambenih i industrijskih proizvoda, a što je pravdano neophodnošću obezbeđivanja prehrambene sigurnosti zemlje. Procenjuje se da je 90-ih godina XX veka na ovaj način iz poljoprivrede „odlive-no“ oko pet milijardi američkih dolara, što je trajno narušilo ekonomski položaj domaćeg agrara (Radović, 2009). Ukoliko se navedenim problemima doda i nepostojanje adekvatnog poljoprivrednog kredita, prilagođenog sezonskom karakteru poljoprivredne proizvodnje i finansijskim mogućnostima poljoprivrednih subjekata, jasno je da je rešavanje problema finansiranja od suštinskog značaja za razvoj poljoprivrede u Republici Srbiji.

CILJ RADA I METODE ISTRAŽIVANJA

Cilj rada je da se predstave dosadašnji, aktuelni i predlože potencijalni načini finansiranja poljoprivrede u Republici Srbiji. U tu svrhu prikazani su modaliteti finansiranja i kreditiranja uz podršku države, kao i finansiranje putem kredita poslovnih banaka i finansijskog lizinga. U okviru mogućih načina finansiranja predloženo je osnivanja specijalizovane poljoprivredne banke, aktivno korišćenje pretpristupnih fondova Evropske unije, pre svega, IPARD-a, kao i uvođenje hartija od vrednosti u sistem finansiranja poljoprivrede, odnosno postepeno jačanje tržišnih mehanizama.

U radu se koriste analitičko-empirijske metode, kao i komparativni metod. Analitičko-empirijske metode su uobičajene za istraživanja u ekonomskim naukama i zasnivaju se na analizi iskustava u prethodnom periodu. Konkretno, u ovom radu analizira se finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji u periodu od 1994. do 2015. godine. U cilju predlaganja potencijalnih načina finansiranja koriste se i zaključci istraživanja zasnovanih na komparativnoj metodi, kojom se analiziraju iskustva drugih, pre svega, zemalja u okruženju.

FINANSIRANJE U DOSADAŠNJEM I AKTUELNOM PERIODU

Finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji u dosadašnjem i aktuelnom periodu realizovalo i realizuje se uz finansijsku i kreditnu podršku države, kao i putem kredita poslovnih banaka i finansijskog lizinga.

Finansiranje (kreditiranje) iz primarne emisije Narodne banke

Finansiranje domaće poljoprivrede je do 1994. godine, odnosno do usvajanja Programa rekonstrukcije monetarnog sistema 24. januara 1994. godine, bilo u potpunosti zavisno od države. Finansijska podrška se odnosila na kreditiranje pod beneficiranim uslovima, a izvor kreditnih sredstava bila je primarna emisija Narodne banke. Takođe, kreditni plasmani poslovnih banaka u agrar, koje su finansirale iz sopstvenih izvora, bili su, takođe, pod znatnim uticajem države. Za ovaj period može se reći, da je i kratkoročno i dugoročno kreditiranje poljoprivrede, bilo pod uticajem državne kontrole, odnosno da su sredstva u poljoprivredu administrativno usmeravana.

Finansiranje poljoprivrede iz primarne emisije Narodne banke odvijalo se tako što je centralna banka svake godine formirala selektivni kreditni potencijal na osnovu

koga je plasirala krakoročne kredite poslovnim bankama. Iz ovih izvora poslovne banke su odobravale poljoprivredne kredite po eskontnoj (referentnoj kamatnoj) stopi, koja je bila dvostruko, pa čak i petostruko niža u odnosu na kamate na tržištu novca.

Prema Bjelici plasmani selektivnih kredita u domaću poljoprivredu imali su osnova, jer se na ovaj način delimično popravljao nepovoljan ekonomski položaj poljoprivrednih subjekata. Konkretno, na ovaj način se „kompenzovala“ ekonomska šteta naneta poljoprivredi kroz disparitete cena. Prema istom izvoru, beneficirani poljoprivredni krediti bili su neophodni zbog nerazvijenosti finansijskog tržišta, i time uzrokovane nedovoljne mobilnosti finansijskih sredstava, kao i zbog sezonskih potreba za ulaganjima u poljoprivrednu proizvodnju, koja moraju da se izvrše u kratkom roku (Bjelica, 2001, str. 122). Finansiranje poljoprivrede iz primarne emisije Narodne banke je potpuno neutemeljeno „optuženo“ za izazivača hiperinflacije s obzirom na to da su krediti plasirani u agrar imali realno pokriće u realizovanoj poljoprivrednoj proizvodnji. Ovaj način finansiranja ostavio je negativne posledice na domaći finansijski, monetarni i privredni sistem, zbog neadekvatnog sistema njegove kontrole, koja je bila poverena poslovnim bankama (Radović, 2014, str. 38).

Agrarni budžet

Agrarni budžet kao izvor finansiranja poljoprivrede ustanovljen je Odlukom o formiranju agrarnog budžeta koja je doneta krajem 1995. godine, a praktično je sastavni deo državnog budžeta postao u 1996. godini. Prema Pejanoviću i saradnicima „agrarni budžet je zajednički i konsolidovani oblik državne podrške poljoprivredi, koja se sprovodi putem subvencionisanja poljoprivredne proizvodnje“ (Pejanović i sar., 2010, str. 213). Republička vlada, na predlog Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, a u skladu sa Zakonom o budžetu Republike Srbije, svake godine utvrđuje visinu agrarnog budžeta. Kvantitativni aspekt agrarnog budžeta, u periodu 1996-2015. godine predstavljen je u Tabeli 1. Analizom prikazanih podataka može se zaključiti da je u posmatranom periodu prosečno učešće agrarnog u ukupnom državnom budžetu bilo svega 4,8%. Potrebno je podsetiti da je Zakonom o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju određeno da agrarni budžet ne može da bude manji od 5% budžeta Republike Srbije, počev od 2014. godine (Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, 2013).

Tabela 1. Učešće agrarnog budžeta u budžetu Republike Srbije u periodu 1996-2015. godine

Godina	Ukupan budžet Republike Srbije (u mil.din.)	Agrarni budžet Republike Srbije (u mil.din.)	Učešće agrarnog budžeta u ukupnom budžetu RS (%)
1996.	10.240,2	900,0	8,3
1997.	13.821,0	828,9	6,0
1998.	16.807,5	975,3	5,8
1999.	17.640,7	878,2	5,0
2000.	32.702,4	1.823,4	5,6
2001.	127.339,9	3.940,1	3,1
2002.	177.600,0	7.640,0	4,3
2003.	271.800,0	10.990,0	4,0
2004.	329.300,0	20.140,0	6,1
2005.	432.900,0	18.980,0	4,4
2006.	505.820,1	27.543,9	5,4
2007.	595.517,8	26.095,8	4,4
2008.	695.959,1	32.895,4	4,7
2009.	719.854,1	26.690,4	3,7
2010.	825.884,9	31.577,9	3,8
2011.	824.575,9	33.676,0	4,1
2012.	1.018.633,4	40.876,7	4,0
2013.	1.040.014,3	44.699,5	4,3
2014.	1.110.121,0	45.427,2	4,1
2015.	1.082.988,2	45.308,2	4,2
PROSEČNO UČEŠĆE:			4,8

Izvor: Dokumentacija Ministarstva poljoprivrede Republike Srbije. Kalkulacija autorke.

Primer Republike Slovenije, kao države koja je izvela najbržu i po ocenama eksperata najuspešnije tranziciju, trebao bi da posluži kao uzor našoj zemlji u pogledu kontinuiranog rasta učešća agrarnog u ukupnom državnom budžetu u tranzicionom periodu. Agrarni budžet je u ovoj državi, u periodu tranzicije, odnosno u periodu od 1996. do 2003. godine, povećan sa 65,521 miliona evra na 231,132 miliona evra ili za oko 3,5 puta. Takođe, nakon pristupanja Evropskoj uniji, agrarni budžet je beležio kontinuiran, postepen i stabilan rast. Primera radi, u 2004. iznosio je 273,302 miliona evra, a u 2009. godini 479,220 miliona evra. Posmatrano u celini, budžet za podršku poljoprivredi je u periodu od 1996. do 2010. uvećan za oko sedam puta (Radović, 2011, str. 110).

U cilju razvoja poljoprivrede, kao i ruralnog razvoja u Republici Srbiji, potrebno je da se u narednom periodu poveća učešće agrarnog u ukupnom državnom budžetu. Takođe, potrebno je i da u kvalitativnoj strukturi agrarnog budžeta veće učešće imaju podsticaji, odnosno podrška ruralnom razvoju. Aktuelni poljoprivredni budžet Evropske unije oko 20% sredstava usmerava u ruralni razvoj, što bi trebalo da bude primenjeno i u Republici Srbiji.

Finansiranje poljoprivrede se, pored finansiranja iz budžeta Republike Srbije, realizuje i iz budžeta AP Vojvodine, kao i budžeta većine lokalnih samouprava.

Kreditiranje uz podršku države

Kreditiranje poljoprivrede, uz podršku države, realizuje se preko Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije i specijalizovanih državnih finansijskih institucija. Ministarstvo poljoprivrede uspostavilo je 2004. godine sistem kreditne podrške poljoprivrednim subjektima. Podrška je realizovana putem kratkoročnog i dugoročnog kreditiranja, izvor kreditnih sredstava bio je agrarni budžet, a kredite je karakterisala niska kamatna stopa. Ovaj način kreditiranja poljoprivrede realizuje se posredstvom poslovnih banaka koje posluju na području Republike Srbije, a u primeni je i u aktuelnom periodu. Pravo na korišćenje kreditnih sredstava imaju samo registrovana poljoprivredna gazdinstva.

Primarni cilj kreditiranja poljoprivrede iz sredstava agrarnog budžeta je da se poljoprivrednim subjektima omogući lakši pristup kreditnom tržištu, kao i da im se pomogne u formiranju „kreditne istorije“. Međutim, ovaj način kreditiranja često je i osporavan sa argumentacijom da je primarna svrha agrarnog budžeta subvencionisanje, a ne kreditiranje poljoprivrede.

Kreditiranje poljoprivrede i ruralnog razvoja, uz podršku države, realizovalo se u dosadašnjem, kao i aktuelnom tranzicionom periodu i kreditnim plasmanima specijalizovanih državnih finansijskih institucija. Ovi krediti se odobravaju pod povoljnim uslovima, a realizuju ih: Fond za razvoj Republike Srbije, Fond za razvoj poljoprivrede APV, Razvojni fond APV, a delimično i Fond za kapitalna ulaganja APV. Garancijski fond AP Vojvodine ima funkciju da poljoprivrednim, kao i drugim privrednim subjektima, omogući dobijanje bankarskih garancija pod povoljnijim uslovima.

Krediti poslovnih banaka

Kredite koje su poslovne banke odobravale poljoprivrednim subjektima u Republici Srbiji, u celokupnom dosadašnjem tranzicionom periodu, karakterisale su: (a) visoke kamatne stope usled visokih rizika domaće poljoprivrede; (b) primena valutne klauzule – krediti su najčešće bili indeksirani u evrima; (c) neprilagodanost kreditiranja sezonskom karakteru poljoprivredne proizvodnje; (d) kratak kreditni period; (e) visoki zahtevi za obezbeđenje kredita; (f) stroga selekcija zajmotražioca; (g) visoki troškovi osiguranja kredita; (h) nepostojanje ili suviše kratak grejs period; (i) obaveza jednokratnog plaćanja troškova obrade kredita; (j) većina banaka kamate je obračunavala na celokupan iznos kredita, a ne samo na ostatak duga i (k) neiskazivanje efektivne kamatne stope u kreditnim uslovima (Radović, 2014, str. 53). Kreditni plasmani u poljoprivredu nisu imali značajnije učešće u ukupnim plasmanima poslovnih banaka u početnom tranzicionom periodu. Međutim, u poslednjih deset godina primetna je njihova veća zainteresovanost za kreditiranje poljoprivrede. To je posledica dolaska na naše bankarsko tržište inostranih banaka, u čijem poslovanju poljoprivredni krediti predstavljaju značajan bankarski proizvod (Radović, 2014, str. 54).

Dinarske kredite koje u aktuelnom periodu odobravaju poslovne banke karakterišu relativno niske kamatne stope, uslovljene padom referentne kamatne stope.² Reč je o kratkoročnim kreditima, dok su dugoročni i dalje vezani za valutnu klauzulu.

Prema Veselinoviću i Drobnjakovićevoj „poljoprivrednici i poljoprivredna MSP imaju najslabiji pristup finansijskim sredstvima od svih sektora u Srbiji“ (Veselinović i Drobnjaković, 2014, str. 787). Smatramo da bi i u Republici Srbiji trebalo da se poljoprivrednim subjektima ponudi adekvatan poljoprivredni kredit, koji bi se odobravao bez valutne klauzule i koji bi bio prilagođen sezonskom karakteru poljoprivredne proizvodnje, finansijskim mogućnostima poljoprivrednih subjekata, po uzoru na koncept povoljnog farmerskog kredita iz sistema finansiranja poljoprivrede u Sjedinjenim Američkim Državama. Stoga se u okviru potencijalnih načina finansiranja poljoprivrede predlaže osnivanje specijalizovane poljoprivredne banke.

² Referentna kamatna stopa je 12.03.2015. bila 7,5%, a 14.10.2015. se snizila na 4,5%. Izvor: http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/30/30_4/30_4_5/istorijski_pregled.xls (sajtu pristupljeno 16.01.2016).

Finansijski lizing

Finansijski lizing je relativno novi, ali veoma zastupljen način finansiranja poljoprivrede, regulisan odredbama Zakona o finansijskom lizingu, koji je donet u maju 2003. godine. Lizing je u protekloj deceniji imao veoma značajnu ulogu u finansiranju investicija u poljoprivredi i to, pre svega, u oblasti nabavke poljoprivredne mehanizacije i opreme. Prema procenama Asocijacije lizing kompanija Srbije u 2013. godini je oko 50% nabavki novih kombajna finansirano putem lizinga i približno 40% investicija u traktore veće snage (Asocijacija lizing kompanija Srbije, 2014).

Finansiranje poljoprivrede putem lizinga omogućava poljoprivrednim proizvođačima da predmet lizinga bude i sredstvo obezbeđenja naplate duga po ugovoru o finansijskom lizingu, odnosno da troškove finansiranja ne opterećuju troškovi bankarskih garancija. Navedeno im omogućava da finansiraju investicije velike vrednosti, kao i da nabavljenu poljoprivrednu mehanizaciju i opremu odmah koriste u proizvodnji i iz ostvarenog prihoda otplaćuju lizing. Pogodnosti finansijskog lizinga kao načina finansiranja poljoprivrede su i: (a) prilagođenost otplate sezonskom karakteru poljoprivredne proizvodnje; (b) jednostavna i brza procedura realizacije ugovora o finansijskom lizingu s obzirom na to da davaoci lizinga uglavnom imaju uspostavljenu poslovnu saradnju sa isporučiocima predmeta lizinga, što dovodi i do brže procedure, ali i do smanjenja transakcionih troškova; (c) mogućnost nabavke na lizing i polovne (jeftinije) poljoprivredne mehanizacije, kao i opreme; (d) ovaj način finansiranja posebno je pogodan za novoosnovana preduzeća, kao i individualne poljoprivredne proizvođače koji ne poseduju „kreditnu istoriju“; (e) povoljan je i za poljoprivredne subjekte koji ne poseduju veliku kreditnu sposobnost, a potrebna im je poljoprivredna mehanizacija većih vrednosti. Pored navedenih pogodnosti, treba istaći i nepovoljnosti lizinga kao načina finansiranja poljoprivrede. Nedostaci su, prevashodno, vezani za dodatne troškove koje lizing uzrokuje, a to su troškovi osiguranja predmeta finansijskog lizinga i troškovi poreza na dodatu vrednost koji se plaća i na troškove kamate obračunate po osnovu ugovora o finansijskom lizingu (Radović, 2014, str. 71-72).

POTENCIJALNI NAČINI FINANSIRANJA

Na osnovu realizovanog istraživanja smatramo da potencijalni načini finansiranja poljoprivrede u Republici Srbiji treba da obuhvate: pretpristupne fondove Evropske unije, pre svega IPARD program, sredstva specijalizovane poljoprivredne banke i hartije od vrednosti (osnovne i izvedene).

Pretpristupni fondovi Evropske unije

Republika Srbija je sticanjem statusa kandidata za priključenje Evropskoj uniji, 01.03.2012. godine, stekla pravo da njeni građani i privredni subjekti konkurišu za svih pet komponenti pretpristupnog IPA instrumenta. Za finansiranje (multi-funkcionalne) poljoprivrede najznačajnija je peta komponenta, odnosno IPARD program. Smisao ove finansijske podrške je priprema budućih članica Evropske unije za implementaciju mera Zajedničke poljoprivredne politike, a u cilju održivog razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Finansiranje poljoprivrede iz sredstava IPARD programa, prema proceduri Evropske unije, realizuje se po principu kofinansiranja. Preciznije, za finansiranje projekata deo sredstava se obezbeđuje iz ovog fonda, a deo treba da bude isfinansiran iz domaćih javnih i privatnih sredstava. Kofinansiranje iz IPARD fonda realizuje se: (a) za mere iz ose 1 kofinansiranje je minimalno 10%, a maksimalno od 50% do 75%; (b) za mere iz ose 2 kofinansiranje je minimalno 25%, a maksimalno od 55% do 80%; (c) za mere iz ose 3 kofinansiranje je minimalno 10%, a maksimalno od 50% do 75%. Takođe, IPARD programom je predviđeno da učešće javnog sektora može da bude maksimalno 50%, dok ostatak sredstava treba da se obezbedi iz sredstava privatnog sektora.

Republika Srbija ima pravo, u periodu 2014–2020, na oko 200 miliona evra godišnje iz pretpristupnih fondova Evropske unije. Preko IPARD programa moguće je da se realizuje 16–18% od navedene sume, odnosno od 32 do 36 miliona evra. U cilju implementacije ovog potencijalnog načina finansiranja poljoprivrede, multifunkcionalne poljoprivrede i ruralnog razvoja potrebno je da se akredituju odgovarajuće operativne strukture. Takođe, neophodno je da se reši problem predfinansiranja s obzirom na to da se sredstva za projekte, po osnovu kojih se aplicira za sredstva iz IPARD programa, odobravaju po sistemu refundacije. Primera radi, problem predfinansiranja u Hrvatskoj je rešen uz podršku Hrvatske banke za obnovu i razvoj (HBOR), a u Crnoj Gori je uzet povoljan kredit od Svetske banke. U Republici Srbiji ovaj problem bi mogao da se reši realizacijom koncepta specijalizovane poljoprivredne banke.

Specijalizovana poljoprivredna banka (SPB)³

Osnivanje specijalizovane poljoprivredne banke potrebno je, pored obezbeđivanja predfinansiranja za projekte koji će se kofinansirati iz IPARD programa, i za finan-

³ Koncept specijalizovane poljoprivredne banke detaljnije je obrazložen u: Radović, G. (2014). *Finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji: monografija*, Beograd, Zadužbina Andrejević, str. 89–94.

siranje razvoja: (a) primarne poljoprivredne proizvodnje; (b) multifunkcionalne poljoprivrede; (c) prerađivačkog poljoprivrednog sektora zasnovanog na preduzetništvu i mikro biznisu (mini uljare, klanice, mlekare i sl.).

Osnivanje i poslovanje specijalizovane poljoprivredne banke (SPB) neophodno je da se uredi posebnim zakonom, kojim bi trebalo da se definišu: početni kapital i ciljevi poslovanja, a u skladu sa njima i uslovi kreditiranja. Osnovna delatnost ove specijalizovane finansijske institucije bilo bi plasiranje poljoprivrednih kredita pod povoljnim (prihvatljivim) uslovima, ali u skladu sa ekonomskim principima. Strateške ciljeve poslovanja specijalizovane poljoprivredne banke trebalo bi da utvrđuje Vlada Republike Srbije usvajanjem, i na osnovu, Strategije finansiranja poljoprivrede za npr. sedmogodišnji period, što je uobičajeni vremenski okvir za razvojne dokumente Evropske unije.

Početni kapital specijalizovane poljoprivredne banke mogao bi da se obezbedi iz: (a) sredstava državnog budžeta, odnosno dela sredstava agrarnog budžeta, koja su se u dosadašnjem periodu izdvajala za kreditiranje poljoprivrede; (b) sredstava aktuelnih specijalizovanih državnih finansijskih institucija koje kreditiraju poljoprivredu; (c) sredstava budžeta lokalnih samouprava, koja su se u dosadašnjem periodu izdvajala za kreditiranje poljoprivrede; (d) sredstava koja se naplaćuju po osnovu zakupa državnog poljoprivrednog zemljišta.

Hartije od vrednosti

U cilju povećanja ponude izvora finansiranja poljoprivrede, sa kvantitativnog, ali i kvalitativnog aspekta, potrebno je da se u koncept finansiranja poljoprivrede aktivnije uključe i hartije od vrednosti. Kao načini finansiranja poljoprivrede u Republici Srbiji mogu da se primene: komercijalni zapisi, robno-komercijalni zapisi, robni zapisi (skladišnice), akcije i državne obveznice.

Izvedene hartije od vrednosti ili finansijski derivati su finansijski instrumenti koji nisu u dosadašnjem periodu korišćeni u Republici Srbiji kao način finansiranja poljoprivrede. U sistem finansiranja poljoprivrede mogli bi da se uključe finansijski derivati, odnosno terminski ugovori: forvardi, fjučersi i opcije. Realnije je da bi u našim uslovima prvo mogli da se primene opcijski ugovori, a nešto kasnije i fjučerski ugovori s obzirom na to da oni zahtevaju veći stepen likvidnosti subjekata koji ih primenjuju. Prema Vunjaku i Radović „primena terminskih ugovora omogućila bi poljoprivrednim subjektima da: (a) adekvatno planiraju i zasnuju proizvodnju profitabilnijih poljoprivrednih proizvoda; (b) osiguraju plasman proizvoda i zaštite se od tržišnog rizika, koji se posredstvom terminskih ugovora delimično pre-

nosi i na prerađivačku industriju, kao i na trgovce; (c) naplatom cene terminskih ugovora (premije kod opcionih ugovora), delimično se i finansira poljoprivredna proizvodnja“ (Vunjak i Radović, 2012, str. 403).

U cilju efikasnije primene hartija od vrednosti i terminskih ugovora kao načina finansiranja poljoprivrede neophodno je uspostavljanje nedostajućeg normativnog okvira, pre svega Zakona o robnim berzama, razvoj finansijskih tržišta, i primarnog i sekundarnog, kao i kontinuirana informisanost i edukacija poljoprivrednih subjekata.

ZAKLJUČAK

Rešavanje problema finansiranja ima direktan uticaj na razvoj poljoprivrede, posmatrane sa aspekata: primarne poljoprivredne proizvodnje, poljoprivrede u širem smislu, multifunkcionalne poljoprivrede, kao i ruralnog razvoja. Razvojem poljoprivrede u segmentu njene osnovne funkcije – proizvođača hrane, obezbeđuje se prehrambena sigurnost zemlje, što je od strateškog značaja za njen suverenitet. Razvojem poljoprivrede u širem smislu, omogućava se adekvatna prerada proizvoda primarne poljoprivredne proizvodnje, dostizanje veće cene poljoprivrednih proizvoda na domaćem, ali i na inostranom tržištu, što može da ima i pozitivan efekat na platni bilans države. Razvojem multifunkcionalne poljoprivrede i ruralnim razvojem omogućava se razvoj ruralnih područja u najširem smislu, posmatrano sa ekonomskog, ali i socijalnog aspekta.

U aktuelnom periodu u Republici Srbiji finansiranje razvoja svih navedenih aspekata poljoprivrede, kao i finansiranje ruralnog razvoja, neophodno je da se realizuje uz dominantnu podršku države. Navedeni stav je uslovljen nerazvijenošću poljoprivrede i usled toga nedovoljno iskorišćenim resursima, kao i značajem ove delatnosti za nacionalnu privredu i zaposlenost stanovništva. Takođe, potreba za dominantnom ulogom države je uzrokovana i nerazvijenošću finansijskih tržišta i finansijskih institucija, koje bi omogućile veće aktiviranje tržišnih mehanizama u sistemu finansiranja poljoprivrede. Finansijska podrška države trebalo bi da se manifestuje u većem izdvajanju iz državnog budžeta za agrarni budžet, pri čemu je potrebno i da se redefiniše njegova struktura u cilju većeg učešća podsticaja usmerenih na ruralni razvoj. Takođe, potrebna je i implementacija koncepta specijalizovane poljoprivredne banke. Uz postojanje povoljnog poljoprivrednog kredita, pored razvoja poljoprivrede, omogućilo bi se i predfinansiranje, a time i veće korišćenje raspoloživih sredstava u okviru IPARD programa. Potencijalni načini fi-

nansiranja su, pored pretpripravnih fondova Evropske unije, i hartije od vrednosti i finansijski derivati. Ovi finansijski instrumenti omogućili bi razvijanje tržišnih uslova finansiranja domaće poljoprivrede.

FINANCING AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF SERBIA: EXPERIENCES AND OPPORTUNITIES

Radovic Gordana

Abstract: *Agriculture needs steady financing and credit support due to the specificity of the production cycle, slow capital turnover, low production profitability and lack of own financing. Financing is the most important and most complex of all problems which impede domestic agriculture. The aim of this paper is to present the previous, the current, as well as to propose the potential models of financing agriculture, multifunctional agriculture and rural development in the Republic of Serbia. Taking into consideration the productive resources, importance of agriculture for the national economy and overall employability, the author believes that financing agriculture in the Republic of Serbia, at the current level of its (under)development, has to be realized with the support of the state. To this end, she proposes the foundation of the Specialized Agricultural Bank. The potential ways of financing, besides the EU Instrument for Pre-accession Assistance, are securities and financial derivatives. These financial instruments would enable better credit conditions, more balanced risk-sharing in agricultural production, stability and possibility to forecast prices of agricultural and food products, as well as the development of market conditions in domestic agriculture. Research methods used in this paper are analytical-empirical and comparative.*

Key words: *financing / crediting / agriculture / multifunctional agriculture / rural development / Republic of Serbia*

LITERATURA

1. Asocijacija lizing kompanija, *Istraživanje o značaju lizinga za finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji*, Beograd, mart 2014.
2. Bjelica, V. (2001). *Bankarstvo (teorija i praksa)*, Novi Sad, Stilos.
3. Narodna banka Republike Srbije (2016, januar 16). Istorijski pregled kretanja referentne kamatne stope, preuzeto sa: http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/30/30_4/30_4_5/istorijski_pregled.xls.
4. Pejanović R., Radović G., Tomaš M., Maksimović G., Krajinović G., Jelić V. (2010). Agricultural budget as a form of financing agriculture in the Republic of Serbia, *Contemporary agriculture*, Vol. 59, No. 1-2/2010, 206-213.
5. Pejanović R., Radović G. (2011). Agrarna politika u Republici Srbiji u periodu tranzicije, *Ekonomija teorija i praksa*, God. IV, broj 1, 29-38.
6. Poljoprivredni budžet Evropske unije (2016, Januar 05), preuzeto sa: <http://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/budget/index-en.htm>.
7. Radović, G. (2009). *Modaliteti finansiranja agrara u tranzicionom periodu*, Magistarska teza, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet, Subotica.
8. Radović, G. (2011). Model tranzicije slovenačke poljoprivrede, *Škola biznisa*, br. 1/2011, 101–113.
9. Radović, G. (2014). *Finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji*, Monografija, Beograd, Zadužbina Andrejević.
10. Republički zavod za statistiku (2013). *Popis poljoprivrede 2012 – Poljoprivreda u Republici Srbiji*, Sveska 1, Beograd.
11. Veselinović B., Drobnjaković M. (2014). Qualitative and quantitative analysis of micro and macro aspects of agricultural finance, *Economics of agriculture*, Vol. 61, No. 3, 771-787.
12. Vunjak, N., Radović, G. (2012). Finansiranje agrara u Republici Srbiji u tranzicionom periodu, XVII Naučni skup: *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*, (397-404), Niš, Ekonomski fakultet.
13. Zakon o finansijskom lizingu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 55/2003, 61/2005, 31/2011, 99/2011.
14. Zakon o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju, Službeni glasnik Republike Srbije br. 10/2013.